

ФОРМУВАННЯ НАТАЛЬНОГО НАРАТИВУ

Оксана ЛАБАЩУК

*Кафедра теорії літератури і порівняльного літературознавства,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
вул. Максима Кривоноса, 2/82, м. Тернопіль, Україна, 46027,
тел. дом.: (+38035) 53 95 89, e-mail: lagoshnyak@ukr.net*

Досліджено процес формування натального нарративу на підставі пережитого досвіду вагітності та пологів. Для аналізу використано теорію породжуючих моделей Вольфа Шміда і теорію нарративних фігур Жерара Женетта. Показано, що формування натального нарративу можна розглядати як низку послідовних трансформацій від події до історії, від історії до нарації, від нарації до презентації нарації. На кожному з цих етапів відбувається відбір та структурування нарративного матеріалу.

Ключові слова: натальний нарратив, породжуючі моделі, подія, історія, нарація, презентація нарації.

За останні роки увагу вітчизняних фольклористів дедалі частіше привертають сучасні усні оповідні тексти [2; 4; 6]. Такий пильний дослідницький інтерес дає підстави поставити питання про розуміння фольклористами механізмів формування структури фольклорного нарративу.

Предметом дослідження у цій статті стане процес формування структури натального нарративу – розповідей матерів про власний досвід вагітності та пологів. Цю роботу доцільно виконати за допомогою наратологічної методології, зокрема використавши *концепції нарративних трансформацій Вольфа Шміда та нарративних фігур Жерара Женетта*.

Матеріалом для дослідження стали розповіді жінок про вагітність та пологи, зібрані на території України (переважно у місті Тернополі та Тернопільській області) у 2006–2011 роках методом нарративного інтерв'ю.

Сучасна наратологія розглядає процес формування нарративу як результат послідовних трансформацій. Такі моделі нарративних трансформацій В. Шмід пропонує називати *породжуючими моделями*, які відображають певні логічні процеси, однак не репрезентують “ані процесу реальної побудови твору, ані процесу його рецепції” [13, с. 138]. В. Шмід наголошує, що при створенні породжуючих моделей важливо

виявити низку операцій, які обумовлюють перехід матеріалу, з якого будується розповідь, з одного рівня на наступний: “Завдання породжуючих моделей полягає у відособленні наративних операцій, які трансформують початковий матеріал, що міститься у розповідному творі в доступний спостереженню кінцевий продукт, тобто в розповідний текст, а також у тому, щоб відтворити логічну послідовність проведених операцій” [13, с. 138].

Формальні рівні організації розповідного твору вперше здійснили російські формалісти: Віктор Шкловський [12], Михайло Петровський [8; 9], Борис Томашевський [11], які запропонували дворівневу модель структури розповіді. Зокрема Б. Томашевський розрізняв фабулу як сукупність подій, про які йдеться в творі, та сюжет – ті ж самі події, але в тій послідовності, в якій про них дізнається читач [11]. У французьких структуралістів Ролана Барта та Цветана Тодорова дворівневу модель розглянуто як протиставлення розповіді/нарації [1] або історії/дискурсу [10]. Ж. Женетт пропонує тривірневу модель організації розповідного твору: історія (визначає зміст того, про що розповідається), розповідь (висловлювання, дискурс, власне розповідний текст), нарація (розповідний акт, реальна чи вигадана ситуація розповідання) [5, с. 65].

Модель наративних трансформацій В. Шміда охоплює чотири рівні: події > історія > нарація > презентація нарації [13, с. 158]. Розглянемо, який зміст вкладає дослідник у кожне з цих понять. *Події*, за В. Шмідом, це “цілком аморфна сукупність ситуацій, персонажів і дійових осіб, яка так чи інакше міститься у розповідному творі (тобто експліцитно зображених, імпліцитно вказаних чи логічно мислимих), які піддаються безкінечному просторовому розширенню, безкінечному часовому простеженню в минуле, безкінечному внутрішньому поділу, що підлягає безкінечній конкретизації” [13, с. 153]. Однак, помилково було б уявляти події явищем, синонімічним нескінченному недискретному континууму буття. Події – явище дискретне, результат цілеспрямованої художньої обробки дійсності.

На основі подій формується *історія*, яку дослідник трактує як “результат смислороджуючого відбору елементів з подій, що перетворюють безкінечність подій в обмежену, значущу формацію” [13, с. 154]. На цьому етапі відбувається відбір ситуацій, осіб та їхніх дій, а також властивостей і якостей, які можна їм приписати [13, с. 154].

Наступний рівень породжуючої моделі – *нарація* формується на основі історії за допомогою прийомів лінеаризації (послідовне розташування подій, які відбувалися одночасно) та перестановки частин історії [13, с. 154].

Завершальним рівнем виступатиме *презентація нарації*. На цьому етапі наратив вербалізується та передається засобами мови. Принци-

повим є те, що “це наративний текст, який, на противагу трьом гено-рівням, проявляється як фено-рівень, тобто є доступним емпіричному спостереженню” [13, с. 154]. Саме тому, коли ми характеризуємо подію, історію чи наратив, варто пам’ятати, що йдеться про дослідницьку реконструкцію. Фено-рівнем або презентацією нарації тут виступатиме текст записаного і розшифрованого наративного інтерв’ю, або ж розмова жінок, яка відбувається у природній (натуральній) ситуації [3].

Однак, на думку В. Шміда, значущими є не самі рівні, а ті процеси, що обумовлюють перехід з одного рівня на інший. Якщо зіставити між собою моделі Ж. Женетта та В. Шміда, то отримаємо таке співвідношення:

<i>Вольф Шмід</i>	<i>Жерар Женетт</i>
подія	
історія	історія
нарація	розповідний дискурс
презентація нарації	нарація

Для зручності, говорячи про рівні організації розповідного тексту, ми будемо користуватися термінологією В. Шміда, розуміючи під історією фабулу наративу, під нарацією його сюжет, а під презентацією нарації процес омовлення сюжету в конкретній комунікативній ситуації.

Розглянемо, які саме чинники формують подієвий ряд натального наративу. На нашу думку, таких чинників є два: індивідуальний життєвий досвід жінки та культурна традиція, що обумовлює характер сприйняття тієї чи іншої життєвої події. Зрозуміло, що подієвий ряд може скласти лише те, що жінці довелося пережити, досвідчити, однак відбір елементів до подієвого ряду обумовлюється передусім тим значенням, який приписує тій чи іншій події культурна традиція. Отже, питання про вибір подієвого ряду з недискретного континууму буття переходить у сферу семантики, або ж прагматики, якщо ми поставимо питання: з якою метою жінки розповідають про вагітність і пологи. Що стосується сфери структури, то потрібно зазначити, що значущим тут виявляється поняття про ступінь подієвості, який залежатиме від того, про кого розповідає наратор: про себе чи про іншого.

За Вольфом Шмідом, існує п’ять критеріїв ступеня подієвості: релевантність зміни, її непередбачуваність, консекутивність, незворотність, неповторюваність [13, с. 16–18]. Зупинимося на першому критерії ступеня подієвості, його релевантності. Як зазначає В. Шмід: “Подієвість підвищується тією мірою, як та чи інша зміна розглядається як суттєва... Тривіальні (за мірками цього фіктивного світу) зміни подію не утворюють” [13, с. 16]. Що ж змушує оповідача кваліфікувати певні зміни як подію? На думку В. Шміда, це залежить від двох чинників “загальної

картини світу в певному типі культури” та “внутрішньотекстової аксіології, точніше, від аксіології суб’єкта, який переживає певні зміни” [13, с. 16].

За нашими спостереженнями, релевантність змін у натальному наративі залежатиме від того, хто саме є об’єктом розповіді, тобто з яким наративом – гомодієгетичним (оповідач розповідає про себе) чи гетеродієгетичним (оповідач розповідає про іншого), за термінологією Ж. Женетта, ми маємо справу. Народження власної дитини, за аксіологічною шкалою сучасної жінки, подія настільки унікальна, настільки відмінна від буденного, що вже сама по собі є предметом для розповіді, які б обставини її не супроводжували. У гетеродієгетичному наративі – оповіді про іншого – увагу оповідача привертають неординарні події, які випадають із загального ряду. Наші спостереження підтверджують міркування Юрія Лотмана про особливості культурних текстів центру (які, за своєю суттю є нормативними) і периферії (є розповідями про виняткові, унікальні події) [7, с. 288].

Переважну більшість натальних наративів становлять гомодієгетичні розповіді (оповідач одночасно є головним учасником подій). Якщо ж з’являються гетеродієгетичні наративи – це, переважно, розповіді про напрочуд важкі чи легкі пологи, народження трійні, трагічні чи комічні випадки. Наступні приклади ілюструють, що саме про такі незвичні випадки розповідають сучасні жінки, вважаючи їх вартими уваги слухача.

“Но є люди, які трошки тяжко народжують. А є, що зовсім легко народжують. Я, наприклад, була в роддомі, о з мною була така жіночка, що йшла по сходах, каже там до медсестри: «Я вже народжую!». Ну, а вона каже: «Як?» А та каже: «Так мені вже дитина виходить». Та скоренько взяла якусь простеньку підставила і дитинка впала на простеньку і всьо. Вона дальше пішла по сходах догори. І забрали в палату, щоб потім то місце відійшло. І всьо. І вона через десять хвилин вже бігала по палатах. Весела! Її зовсім нічо не бракувало. Вона, так як би, дуже легенько народила! Нічо не відчувала” [Романів: 2011, ОГП, 46 років, двоє дітей]¹.

---

¹ У пропонуваній системі посилань на джерела на початку ми вказуємо прізвище збирача та рік запису, наступні три літери зашифровують особисті дані оповідача, далі подаємо вік оповідача на момент запису та кількість дітей, які народила жінка. Такий принцип посилання дає змогу зберігати приватність і не розголошувати особисті дані оповідача. Ця практика прийнята сьогдні у світовій антропології, див.: *Зависка Джейн. Етика полевой работы в этнографии / Джейн Зависка // Антропологический форум. – 2006. – № 5. – С. 169–193.*

“А в моєї однокурсниці, в них так вийшло, що закінчила вона п’ятий курс, я ходила вагітна, закінчила, народила Іванку. А потім як то: годуєш, нічого не буде, годуєш, нічого не буде. Вона добре годувала, годувала дитину, годувала та так догодувалася, що родила трьох шестимісячних і за рік вийшло четверо дівчаток. [...] Ці троє між собою дуже подібні: дрібнесенькі (шестимісячні)... Вона годувала, вона не почула, а потім щось не відновлюється організм і не відновлюється після пологів. А потім виявилось, що і не відновиться, бо в неї вже друге. Вона не знала, що троє...” [Лабашук: 2009, НЛТ, 26 років, двоє дітей].

Саме серед гетеродієгетичних розповідей ми знаходимо текстів новели чи відтворення традиційних фольклорних сюжетів.

“І одній мамі приснився сон, в неї померла дівчинка, а вона їла фрукти, вона там не знала, що то не можна їсти. І їй приснився сон, що діти бігають десь там на лузі, граються, яблука збирають, а її дитина збирає в подолок яблужка і що збирає, то воно випадає, збирає, а воно випадає, о, і воно плаче, і тут ніби ангел з’явився, і каже: «Що ти якби не їла фрукти, то твоя дитина могла би їсти яблука і не плакала б». От такий сон” [Пітула: 2009, ПГМ, 58 років, двоє дітей].

На відміну від події, історія має свій початок і кінець, має певну кількість елементів та їх характеристик (ситуацій, дійових осіб, їх дій), тобто є певною мірою обмеженою [13, с. 158]. “Проводячи свій відбір, наратор ніби прокладає кризь наративний матеріал *смыслову лінію*, котра виділяє одні елементи й оминає інші. Прокладаючи таку смислову лінію, наратор керується критерієм їх релевантності, тобто значущості, для тої конкретної історії, яку він збирається розповісти” [13, с. 158].

Ключовою категорією для розуміння характеру наративних трансформацій від події до історії та від історії до нарації є категорія часу. Певні типи наративних трансформацій відбуваються у процесі формування історії, інші – лише при формуванні наративу. При формуванні історії релевантними є тривалість викладу тієї чи іншої події, тобто, про що наратор розповідає побіжно, а про що – детально, у яких місцях розповідь переривається і увага оповідача переходить на інше, про що наратор уникає розповідати. При переході від історії до нарації важливими є порядок викладу подій, а також повторюваність одних і тих самих подій у наративі.

Найсуттєвішим для характеристики переходу від події до історії виявилася детальність чи стислість викладу певних епізодів розповіді (використання прийомів розтягнення і стиснення). Розглянемо, чим обумовлено детальний чи стислий виклад подій. Наратологічне визначення прийомів розтягнення і стиснення подає В. Шмід: “Коли для того чи іншого епізоду відібрано багато елементів і коли ці елементи конкретизовані стосовно до багатьох властивостей, зображення є *розтягну-*

тим, а розповідь «повільною», тобто цьому відрізку подій відповідає відносно багато елементів історії. Коли ж для історії обирається небагато елементів і властивостей, зображення постає як *стиснене*, а розповідь сприймається як «швидка», лаконічна» [13, с. 162].

Детальніше прийоми темпу розповіді розглядає Ж. Женетт, наполягаючи на важливості саме цієї характеристики наративу: “При будь-якому рівні естетичної розробки тексту важко уявити собі існування такої розповіді, яка не допускала б ніяких варіацій темпу”, тобто будь-якій розповіді притаманні “ефекти ритму” [5, с. 119]. Учений виділяє чотири різновиди нарративного темпу: сцена, пауза, резюме, еліпсис, де під сценою розуміє детальний опис подій, під паузою – зупинку розповіді для детального опису предмета, роздумів наратора про певні явища тощо, резюме передбачає короткий стислий виклад перебігу подій, а еліпсис – пропуск певних подій у межах розповіді. Ж. Женетт вважає, що різновиди нарративного темпу виникають безпосередньо при формуванні розповідного дискурсу, однак В. Шмід наполягає, що прийоми “нарративних рухів”, тобто відношення часу події до часу розповіді є операцією, що відбувається на ранньому етапі нарративних трансформацій: розтягнення і стиснення – не що інше, як низький чи високий ступінь селективності історії стосовно події: “чим детальніше дія перекладається, тим більше вона розтягується, чим менше обставин, рис, ознак пригадано, тим більше вона стискається” [13, с. 162–163].

Спробуємо співвіднести терміни, якими користується В. Шмід та Ж. Женетт, характеризуючи тривалість певних подій у розповіді.

<i>Вольф Шмід</i>	<i>Жерар Женетт</i>
стиснення	резюме
розтягнення	пауза
лакуна	еліпсис
розтягнення	сцена

У процесі аналізу користуватимемося термінологією Ж. Женетта, оскільки вона дає змогу номінувати різні типи тривання подій у натальному наративі, коли термінологія В. Шміда описує процес трансформацій, які відбуваються з подієвим рядом при формуванні історії.

В історіях, які розповідають жінки, чітко вирізняються сцени і резюме. Детально змальовано передісторію настання вагітності. Типовою для натального наративу є сцена, в якій розповідається про особливі передчуття, передбачення, сни, що віщували майбутню вагітність:

“І потім сниться мені одного разу те, що ми вдома, на дачі збираємося, беремо вудки і йдемо на те саме місце, ту ж саму річку. І... чоловік знов пропав. Я знов сиджу сама з вудкою, одною. Знов клює, клює, не клює. І не раз клює і тягне на долину. Я витягую, а там крупна така

риба, що я сама не можу її витягнути. Не розуміюся, це шука була, чи що. І тягну, но не можу. І тягну, тягну, тягну. І десь не взявся мій чоловік. Він мені теж помагає тягнути це. І ми витягнули. Витягнули таку рибу велику. І якась така радість була, таке... В сні дуже радість. А зранку я проснулася – мене тоншить, страшно тоншить” [Лень: 2011, ЗМІ, 26 років, одна дитина].

Про увесь перебіг вагітності зазвичай розповідається у вигляді короткого резюме:

“Завагітніла другою дитиною через 4 роки. Тоже токсікоз дуже був, тяжкий, і в мене з почками були проблеми, лежала на сохрненії. Друга вагітність дуже тяжко проходила, набагато важче, ніж перша. Тоже токсікоз був до чотирьох місяців, прокесарили” [Страшнюк: 2011, ФОІ, 30 років, двоє дітей].

Однак, труднощі і проблеми, з якими стикається жінка у процесі вагітності, представлені у вигляді окремих сцен. Детально розповідається про незвичність стану вагітної, яка відрізняється не лише від інших людей, але й від інших вагітних. Жінки детально розповідають про зміну смакових та інших фізіологічних відчуттів під час вагітності.

“...От на солодке мене дуже тягнуло, на всяке там печиво, булочки і цукерки, ото то, що я їла. Але коли вже прийшло літо (мандарини, апельсини були зимою), а от кавуни – то в мене була пристрасть. Я як ходила з першою дитиною, дівчинкою вагітна, то я найбільше їла кавун. [...] То як чоловік їхав з роботи, то для мене купляв кавун, то пів кавуна я могла з’їсти сама. Не досить живіт великий, то ще багато кавуна, то я вже сідала і більше нічого не хотіла, а от кавун їла. А за другою дитиною кавуни вже не дуже їла, а зато я хотіла персики і “Снікерс”. Так ось тягнуло мене на солодке” [Дацків: 2011, ГТБ, 22 роки, двоє дітей].

Детально омовлюються проблеми зі здоров’ям, з якими зустрілася вагітна, та шляхи подолання цих проблем.

“А страхи такі були, що!... Ну як, спочатку, ну як вагітна, завагітніла, почала читати різні журнали, різні там книжки, читала багато... Тоді тако, думаю так: в той термін воно вже повинно рухатися, щось воно в мене ще не рухається. Мала лікарку таку (я спочатку в Тернополі стояла на обліку) і бігом до тої лікарки, відпросилася з роботи і (розумієш, вагітна жінка вона трошки з причудами) іду до тої лікарки, і прошуся, щоб вона мені дала направлення на УЗІ, бо мені здається, що дитина не рухається, що воно там щось в мене не знати шо. Всьо, я вже прошуся, щоб вона... Вона мені пояснює, що то «чекай, може в одної скорше рухається, в тебе, може, пізніше». «Всьо, – кажу, – спокійно спати не буду. Давайте мені направлення». Дала мені направлення. Я пішла. На УЗІ мені показали. Тако повернули комп’ютер, показали

мені. Я кажу: «Покажіть мені всьо що там відбувається». Вона мені показала і всьо. І тоді спокійно пішла додому спати. Так інакше би не знаю» [Лень: 2011, ЗМІ, 26 років, одна дитина].

Такі історії часто завершуються розповіддю про зустріч зі “справжнім лікарем”, якому вдається допомогти жінці зберегти власне здоров’я і народити здорове дитя. Прийом розтягнення знаходимо також у епізодах, де розповідається про щасливе пророцтво чи благословення на щасливе народження з боку вищих сил.

Найдетальніше представлена сцена, у якій жінка пригадує наближення пологів. Звертає на себе увагу дуже детальне перелічення усього, що робила майбутня матір за день перед пологами, з ким зустрічалася, що дивилася по телевізору, як добиралася до лікарні. Разюче контрастує із такою детальною сценою лаконічне резюме про увесь процес пологів і народження дитини, яке вмістилося у два короткі речення. Наведений розлогий приклад є типовим для таких розповідей.

“Ну, в нас спочатку от якраз я мала лягати в лікарню в четвер. Перед пологами я чомусь не захотіла лягати. Ми ще з чоловіком, пам’ятаю, ми ще навіть ходили на город з ним, бо він там обривав якусь траву і мені хотілося йому допомогти, бо мені стало дуже його шкода. Я йому ще там помагала. Тоді на Івана, пам’ятаю, в понеділок ми їздили, то я вже мала приїхати з речами до лікарні, то я сказала, що мені важко так дуже сильно не було, і вони мені дозволили ще лишитися вдома. І ми поїхали додому. Я ще пам’ятаю, там лікар наш каже: «Якщо хочете, то можете йти ще навіть Івана справляти». Кажу: «То добре». А там ще була старша медсестра – Ірина Теодорівна, вона каже: «Так ви йдіть справляйте, а зранку ви приїдете і будете мали Іванка».

Знаю, чоловік ще сказав, що «я Іванка не хочу». І приходить час (всі пішли Івана справляти). Нас кликали друзі, але чогось ми не хотіли йти і лягли, якраз дивилися кіно по DVD, і лягли спати. Десь година дванадцята, певно, коли ми ще дивилися, кажу до чоловіка: «Мене щось так живіт почав боліти». Він каже: «Може, дзвоним до лікарки?» Пів годинки пройшло. Відповідаю: «Та ні, не треба, бо для чого?» Через пів години знову починає боліти, але так легесенько. Ми заснули.

Десь година, певно, п’ята, то в мене вже почалися дуже сильні болі і я проснулася. Але я пішла, збрала собі речі, помилася, одягнулася. То кожних 16 хвилин були перейми. Я думала, може, ще пройде, але в такі болі були, що я готувалася. І потім, може, де година пів сьома, пам’ятаю як нині, я йду. В нас собака вівчарка і завжди, коли я йшла, він дуже на мене кидався. Ну, він не кидався, він дуже скавав, ніби хотів бавитися. А тут ті дві собаки йшли тоді за мною. Схилили голову, пішли зі мною до садочку (сміється). Я походила по садочку, бо мені було дуже тяжко. Я не могла сидіти [...]. Потім я пішла до чоловіка. Ще десь

15 хвилин полежала. Він прокинувся. Зразу я сказала, що мене болить. Він почув (сміється). Пішов, збудив свою маму. Мама встала і сказали скоренько вдягатися їхати до лікарні. Я подзвонила до лікарки. То за 13 хвилин ми вже були в родині (сміється). Подзвонили до неї, зразу її по дорозі забрали. І від того часу, пам'ятаю, зразу на другий поверх пішли.

Ну, але схватки були, то вродила аж двадцять по шостій, але вечора. Від п'ятої години ранку” [Розвадовська: 2011, ШВ, 21 рік, одна дитина].

Розгортання оповіді у вигляді сцени зустрічаємо ще й тоді, коли оповідачка пригадує момент одразу після народження дитини:

“...Хочу ще сказати один такий цікавий момент. Коли там дитину вже обмили, пуповину зав'язали, обмотали тими пеленками, в ті часи, і зразу дитину положили. Я на кріслі ще, а вони положили дитину під вікно на стіл, і от такий цікавий момент. Та дитина маленька, яка нічого не розуміє, тільки народилася, воно почала дивитися мені, вона похилила голову, тому що вона лежала з правої сторони від мене, вона чомусь повернула голову і дивилася мені прямо в очі, а я дивилася прямо на дитину. І дитина не відвертала очей від мене, вона почала, дитина могла дивитися прямо в стелю, бо вона лежала на плечах і могла дивитися рівно, але чомусь вона дивилася в очі, і я так подумала, напевне, буде якась дуже розумна дитина. Так і сталося, моя дитина, дякувати Богу, моя дитина розумна, і я нею задоволена” [Лиса: 2011, ГТМ, 49 років, двоє дітей].

Післяпологовий період, перебування у пологовому будинку, зазвичай, передається у вигляді резюме. Приклади сцен знаходимо у випадку, коли жінка стикнулася зі значними труднощами у післяпологовому періоді, пов'язаними із власним здоров'ям (особливі випадки тут становлять історії про початок лактації і налагодження грудного вигодування) або ж здоров'ям немовляти. Сцени у цьому випадку оформляються аналогічно до епізодів нездужання під час вагітності.

“А ще як тебе тільки народила, дуже спрагу мала. Так пила, як ненормальна. Як тільки принесуть юшку, бо я дуже її любила, то я могла літру нараз випити. А тоді молоко починає гнати, груди ми порозпирає. Ти то випити все не могла, приходилося сціджувати. Боже, синяків собі понатискла, що всі груди були сині, а ти ще й ліву соску розкусила. Поки сціджу – вже нічо не хочеться. А в одній жінки в палаті тоді пропало молоко. Дитина велика, їсти хоче, а вона не мала чим годувати. То я її малого на одну руку, тебе на другу, і мала чистий спокій, вже сціджувати не треба було” [Когут: 2011, КМІ, 46 років, двоє дітей].

Паузи у натальному наративі можуть бути наративними, дескриптивними і медитативними. До наративних пауз ми можемо зарахувати

усі види гетеродієгетичних оповідей, коли зупиняється хід власної історії і розповідається про незвичайну історію іншої жінки. Саме до наративних пауз можемо віднести фольклорні фабулати, які часом потрапляють у материнські історії.

“Ну, я знаю, доля дитини ще назначена в утробі матері. Колись, як бабця повитуха приймала роди... От родилася в жіночки дитина. Бабця прийняла ту дитину. Облила. Сповила. І йде ложити дитину у колиску, чи в ліжко. Як вона дивиться в вікно. То там йде дівчина і несе на руках немовля. Оце її така вже доля буде. Вона вже назначена її в утробі матері.

Потім баба повитуха приймала в другій породіллі роди. Народився хлопчик. Вона його тоже облила, сповила і положила на ліжку, коли глянула у вікно, то море показало так її [повитусі] у вікні. І ослінець такий вже великий, ніби так як в тому морі втопився. Таке йому назначено” [Боденчук: 2008, КНЛ, 56 років, троє дітей].

Ще одним типовим прикладом наративної паузи є розповідь про порушення іншою жінкою певної заборони для вагітних та її наслідки. Найхарактернішою є розповідь про заборону для вагітної торкатися свого тіла під час переляку через загрозу появи на тілі дитини родимих плям.

“Колись моя бабуся мені розповідала, що вона недавно, що вона бачила одну жінку, яка заходила в автобус з дівчинкою, з своєю внучкою, і в неї на обличчі була миша, бо, як потім вона довідалася, її розповідали, що та жінка, її дочка, коли ходила вагітна, злякалася миші і зловилася за обличчя...” [Гурин: 2009, МТВ, 23 роки, одна дитина].

Для аналізованого типу розповіді характерно використання прийомів дескрипції, яку ми можемо спостерігати при змалюванні вагітності як щасливого блаженного періоду в житті жінки, правил, яких повинна дотримуватися вагітна, в описах самопочуття жінки під час вагітності, вражень від перших рухів дитини, від першої зустрічі матері з новонародженою дитиною:

“З рум’яними щічками гарними [...] з хорошими рум’яними щічками такий... Гарно пив молочко, посміхався... Розумієш, коли дитина отак на один кілограм більша, вона виглядає ну вже так місяців на три відразу от після родів, розумієш. І то... ясна річ... він вже хотів руки наверх постійно тримати... еее... хоч діти ще коли тільки народжуються вони з-о-овсім ще – руки лежать... ммм на тулубі. Вони навіть... Нє, ну вони рухають, але не настільки. А то вже він хотів ногами, руками рухати, головою вертів вже отакий. Сильний вже хлопчик був. Відчувалось в силі, носити було шо на руках...” [Зимницька: 2011, ЗАС, 44 роки, двоє дітей].

Натальний наратив насичений медитативними паузами, у яких жінки висловлюють своє ставлення до власної дитини і самопрезентують себе як чуйну і дбайливу матір, а також висловлюють власне ставлення до материнства загалом.

“Ну, і так спочатку здавалося, так... може, то так було, що в мене просто... я була молода, не відчували тих материнських таких... не мала материнських відчуттів, що я не хотіла народжувати, не хотіла бути вагітна, але хотіла мати дитину. Але тепер я знаю, що то таке, як народжується дитинка, то таке відкривається, таке в серці людини... таке... така любов материнська... То така велика любов материнська, то найбільша любов... Бо любов, до, наприклад, до коханої людини, до... там чи до чоловіка... там... чи до брата, чи до сестри інша. А та любов, яка... Народжуєш дитину, дасш її життя, кусочок себе, то є така любов... така дуже велика. Її не можна передати словами, вона... То дуже добре, приємне таке відчуття. І дуже добре, я тішуся, що я маю діти і що я їх народила! Ну...” [Бончак: 2011, НВВ, 43 роки, двоє дітей].

Перші рухи дитини викликають у жінки особливі емоції і почуття:

“В мене чувства всі змішалися. Це була і радість, і плач, і гіркота, я не знала, що далі мене чекає. Ну я знала, що мене чекає народження нового життя, що значить я вже не відповідаю сама собі, бо коли людина відповідає сама собі, вона тільки сама себе захищає. Коли ти знаєш, що в тебе йде народження нового життя, це означає, що ти відповідаєш не тільки за себе, а за народження того нового життя, яке буде” [Савчук: 2011, ДММ, 40 років, троє дітей].

Використання прийомів розтягнення і стиснення залежить від значущості, яку приписує історія певним епізодам, зазвичай, розтягнуті епізоди важливіші за стиснені [13, с. 166]. Виділення розтягнутих епізодів допомагає зрозуміти “наративну значимість”, тих чи інших подій, а також виділити “головну подію”, яка організовуватиме всю історію [13].

Розглядаючи процес формування наративного сюжету на основі фабули (історії), звернемо увагу на порядок викладу, а також на такі наративні фігури як анахронії (пролепсиси та аналепсиси) [13]. Для натального наративу не властива хронологічна послідовність у викладі подій. Як уже зазначалося, повна послідовна розповідь найчастіше складається за умови штучного контексту в ситуації, коли збирач використовує метод анкетування, або ж за умови наративного інтерв’ю, коли досвід материнства виявляється “вписаним” у автобіографію жінки. В природній (натуральній) ситуації побутування натальний наратив тяжіє до фрагментарності, до омовлення лише окремих епізодів з пережитого.

Як відзначає Ж. Женетт, розповідним творам, починаючи ще з гомерівської “Іліади”, властивий риторичний прийом *in medias res*, коли оповідач одразу вводить свого слухача “в гуцу подій”, починає розпо-

відь з головного, а потім повертається на початок розповіді, додає деталі, які уточнюють і доповнюють сказане [5]. Таке “топтання на місці”, багаторазові спогади про минуле та повернення до моменту, з якого почалася оповідь, – характерна риса значної частини аналізованого матеріалу. Ключовим моментом натального наративу, з якого найчастіше починається нарація, є розповідь про початок пологів, яка подається у максимально розгорнутому вигляді. Ця оповідь охоплює зображення ситуацій, подій перед початком пологів, детально описуються перші перейми, дорога до пологового будинку. Далі розповідь стає більш стислою і завершується інформуванням слухачів про те, що дитина народилася. Зразок такого тексту ми вже наводили вище.

Однак окремі респонденти починають свою розповідь із початку вагітності, послідовно пригадуючи її перебіг, звертаючи увагу на труднощі, з якими стикається жінка на шляху до материнства. Можемо припустити, що перший варіант характерніший для природного контексту, коли жінка спонтанно пригадує власний досвід відповідно до ситуації виконання, другий варіант властивіший для індукованого контексту, а саме для ситуації наративного інтерв'ю, коли жінка прагне послідовно відтворити своє минуле, пригадуючи все, що пов'язано з її материнством.

Характерною рисою сюжету натального наративу є використання прийомів непослідовного викладу перебігу подій у часі, зокрема пролепсису й аналепсису: “Термін *пролепсис* позначатиме розповідний прийом, який полягає у випереджуючій розповіді про певну подію, яка відбудеться пізніше, а термін *аналепсис* – будь-яке пригадування події, яка відбулася раніше від тієї точки історії, в якій ми знаходимося” [5, с. 76].

Для натального наративу особливо характерні пролепсиси, мета яких – пояснити особливості зовнішності чи вдачі майбутньої дитини специфікою перебігу вагітності, або ж довести, що певні риси дитини вже у дорослому віці проявились одразу після народження. Ось приклад пролепсису, у якому мати пояснює характерну зовнішність новонародженого:

“Сильний токсикоз був, так пекла жога! Я і соняшник їла, гарбузове насіння їла, що хто не казав, і гречку їла, і всьо. Ну і жога страшно пекла. О-о-о, але так було десь до половини вагітності, а після половини вже перестало. А і Орест родився, з таки довгим волоссячком (захват!), кучерявим, біленьким (сміється) аж, аж, аж, по плечі, таке довге волоссячко. То всі люди кажуть, що як дитина волосся дуже має, бо переважно родяться діти лисі, без, а то кажуть, як волосся має, то дуже пече жога. То, певно, мене від того жога пекла” [Дмитришин: 2011, ДОМ, 65 років, одна дитина].

Пролепсис використовується, коли мати говорить про свою дитину у дорослому віці, доводячи, що риси, які виявила дитина ще і в утробі або одразу після народження, є значущими і впливають на усю її подальшу долю.

“...А так я дуже хотіла «Тростинки», пам’ятаю такі цукерки були, то «Тростинка», то мій чоловік купляв, ...я кілограмами, ...я могла нічого не їсти, ні супу, ні другого, ні першого, ні нічого, тільки кілограм тої «Тростинки» лупнула – і мені вже добре. І так зараз мала любить солодке. Для неї цукерки, то в першу чергу” [Бойко: 2011, БСА, 32 роки, двоє дітей].

Відзначимо ще одну особливість сюжету материнських розповідей – це сингулятивність розповіді. Про кожну зі своїх вагітностей жінка розповідає як про унікальну одиничну подію:

“Давай скажем так, народжувала я три рази. Перший раз, коли я народжувала, в мене медики дуже люб’язні люди були. Вони на мене не сварилися, не матюкалися і всьо було прекрасно. Вони сказали, як я маю робити, щоб народилася дитинка. І в мене все получилось прекрасно. Хто знає, що то таке, це без розривів, мені нічого не зашивали. Другий раз мене, я попала в зовсім іншу лікарню, на мене матюкалися, кричали і обзивали, но я на то уваги не звертала, бо я сама в той час могла їх пообзивати. Діло в тому, що я нормально народила. Почула їхнє обзивання і не звернула на то увагу, бо мені покляли на груди другу мою дуже прекрасну дочку.

– А третій раз?

– Третій раз, коли я попала в лікарню, це було рівно за рік і місяць після другого разу. Вони до мене сказали: «Ви опять в наші двері!» Я сказала: «Так. Я опять в ваші двері. Не треба мені ні клізми, ні вашого гоління, я просто біжу на третій поверх всього-на-всього, де, я знаю куди, і ловить дитину!»

І вони тільки встигли його зловити” [Савчук: 2011, ДММ, 40 років, троє дітей].

Відзначимо ще одну особливість сюжету материнських розповідей: залежність від прагматичного завдання, яке ставить перед собою оповідач, та від ситуації, у якій ведеться розповідь. Порядок викладу подій у наративі часто залежить від того, чи багато часу минуло з моменту пережитого досвіду вагітності і пологів. Жінки, які народжували недавно, переважно спочатку розповідають про недавні пологи, оскільки все пережите вони пам’ятають більш яскраво і точно. У таких розповідях помітна тенденція до збереження хронологічної послідовності подій.

“Ну, можу розказати за останню свою вагітність, оскільки вона більше, так як би, в пам’яті залишилася, бо дочці вісім місяців ще немає” [Кришук: 2011, жінка 25 років, двоє дітей].

Що стосується презентації нарації або омовлення натального наративу, то тут найбільше прослідковується залежність від культурних, психологічних, мовних відмінностей між оповідачами. Наведені нижче приклади ілюструють як по-різному жінки розповідають про момент народження своєї дитини.

“...Я тільки почула крик, це все для мене було. Мене, от так здається, ніби мурашки пронизали, електрошоком, і я вже готова була летіти, скакати, стрибати, я вже не хотіла лежати, я хотіла його носити і десь підкидувати [...]. Ну так я думала: оце чудо, це настільки радість, що я не могла описати. Це вся музика, всі вірші здавалися мені, що це все недосконало порівняно з цим. Отакі в мене були відчуття” [Лабашук: 2009, ПАС, 39 років, двоє дітей].

“З’явився Олежик. Чотири... [довга пауза] чотири чотиреста [здивовано] і п’ятдесят чотири сантиметри. І от який нівроку зараз вже! Бичок-третячок. Я пам’ятаю, як він народився, зразу вже: “У-у-у-у-у”, заричав [схвильовано], а я подумала, ну бичок. Знаєш. Ну і чисто по житті [дуже емоційно!] бичок, дай йому Боже здоров’я. Ммм... [сміється] значить вже тоді. А він ще й до повного щастя в рік бика народився. Так шо во так...” [Зимницька: 2011, ЗАС, 44 роки, двоє дітей].

“Ну і я вродила тебе, і всьо, в мене перші роди файно пройшли” [Бончак: 2011, НВВ, 43 роки, двоє дітей].

Отже, спостереження за формуванням історії про вагітність і пологи дають змогу побачити, що не всі події минулого однаково детально представлені у натальному наративі. У вигляді сцен відображаються такі епізоди, як передчуття чи передвіщення майбутньої вагітності, звістка про вагітність, проблеми, з якими стикнулася жінка під час вагітності (токсикоз, перебірливість у їжі, надмірний апетит, проблеми зі здоров’ям майбутньої матері чи дитини). Особливо детально розповідається про усі події у день перед пологами та початок пологів. Деталізація процесу пологів трапляється рідко і характерніша для жінок, які народжували за рік-два до моменту запису матеріалу. Про перебування у пологовому будинку згадується за умови, якщо жінка мала серйозні проблеми, пов’язані з налагодженням грудного вигодовування, здоров’ям матері чи дитини у післяпологовий період. Деякі жінки детально описують ситуацію повернення з пологового будинку. Можемо висловити припущення, що релевантними для семантики натального наративу є лише розгорнуті епізоди: значущі події потребують детального переказу. Ті ж події, які переказуються стиснено, у вигляді резюме є менш значущими для оповідача, вони слугують лише фоном для розгортання важливих епізодів, які залишаються у спогадах жінки.

Характер сюжету материнських розповідей характеризується нелінійністю та фрагментарністю. Найважливішим, найдетальніше пред-

ставленим епізодом є зображення ситуації перед початком пологів і початок пологів. Для натального нарративу властиво використання пролепсисів, які покликані пояснити зв'язок між вагітністю, новонародженим та подальшою долею дитини. Характерна також сингулярність розповіді. Особливості презентації нарації визначаються мовним, культурним і психологічним профілем оповідачки.

---

1. *Барт Ролан*. Введение в структурный анализ повествовательных текстов // Зарубежная эстетика и теория литературы XIX–XX вв. : трактаты, статьи, эссе / Ролан Барт ; перевод с французского *Г. К. Косикова*. – Москва : МГУ, 1987. – С. 387–422.
2. *Брицина Александра*. XX сторіччя в усній історії українців (нотатки до питання про історизм фольклору) / Александра Брицина // У пошуках власного голосу : усна історія як теорія, метод та джерел : збірник наукових статей ; за редакцією *Г. Грінченко, Н. Ханенко-Фрізен*. – Харків : ПП “Торгсін Плюс”, 2010. – С. 135–144.
3. *Брицина Александра*. Исполнитель – текст – контекст (о методологической доминанте и практическом смысле интереса собирателя к контексту исполнения) / Александра Брицина // Фольклор : текст и контекст. – Москва : Государственный республиканский центр русского фольклора, 2010. – С. 67–79.
4. *Головаха Інна*. Виконавці традиційних наративів і міфотворчість сучасного міста (у пошуках зв'язків і першоджерел) / Інна Головаха. – Режим доступу: <http://etno.kyiv.ua.net/vyd/matetn/2004/N4/Art37.htm>.
5. *Женетт Жерар*. Повествовательный дискурс : в 2 т. / Жерар Женетт // Фигуры ; перевод *Н. Перцова*. – Москва : Издательство имени Сабашниковых, 1998. – Т. 2. – С. 60–281.
6. *Кузьменко Оксана*. Фольклорні особливості народних оповідань про голодомор (на матеріалі власних записів з Вінниччини) / Оксана Кузьменко // Відлуння геноциду 1932–1933. Етнокультурні наслідки голодомору в Україні / за редакцією *Романа Кирчіва та Олега Романіва*. – Львів, 2005. – С. 90–95.
7. *Лотман Юрій*. Семиосфера / Юрій Лотман. – Санкт-Петербург : Искусство–СПБ, 2001. – 704 с.
8. *Петровский Михаил*. Морфология пушкинского “Выстрела” / Михаил Петровский // Проблемы поэтики : сборник статей / под редакцией *В. Я. Брюсова*. – Москва ; Ленинград, 1925. – С. 173–204.
9. *Петровский Михаил*. Морфология новеллы / Михаил Петровский // Ars poetica. I : сборник статей / под редакцией *М. А. Петровского*. – Москва, 1927. – С. 69–100.

10. *Тодоров Цветан*. Поняття літератури та інші ессе / Цветан Тодоров ; переклад з французької *Є. Марічева*. – Київ : Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”, 2006. – 162 с.
11. *Томашевский Борис*. Теория литературы. Поэтика / Борис Томашевский. – Москва : Аспект-Пресс, 1999. – 334 с.
12. *Шкловский Виктор*. Стрoение рассказа и романа / Виктор Шкловский // *Шкловский Виктор*. О теории прозы / Виктор Шкловский. – Москва : Круг, 1925. – С. 68–90.
13. *Шмид Вольф*. Нарратология / Вольф Шмид. – Москва : Языки славянской культуры, 2008. – 304 с.

THE PROCESS OF FORMING OF NATAL NARRATIVE

Oksana LABASHCHUK

The process of forming of natal narrative on the basis of the experienced pregnancy and childbirth is explored. The theory of generative models by Wolf Schmid and the theory of narrative figures by Gerard Genette were used in the research. It is shown that the forming of natal narrative may be viewed as a consequence of transformations from the happening to the story, from the story to the narrative, from the narrative to its presentation. On each of these stages selection and structuring of the narrative material are taking place.

Key words: natal narrative, generative models, happening, story, narrative, presentation of narrative.

ФОРМИРОВАНИЕ НАТАЛЬНОГО НАРРАТИВА

Оксана ЛАБАЩУК

Исследовано процесс формирования натального нарратива на основе пережитого опыта беременности и родов. Для анализа использована теория порождающих моделей В. Шмида и теория нарративных фигур Ж. Женетта. Показано, что формирование натального нарратива можно рассматривать как ряд последовательных трансформаций от события к истории, от истории к наррации, от наррации к презентации наррации. На каждом из этих этапов происходит отбор и структурирование нарративного материала.

Ключевые слова: натальный нарратив, синтагматическая структура, порождающие модели, событие, история, наррация, презентация наррации.

Стаття надійшла до редколегії 25.12.2011

Прийнята до друку 1.05.2012